

JEAN BOUVIER

## A bankcsoport egy példája: a mai Rothschildok

Arról van szó, hogy megállapítsuk a mai Franciaország bizonyos történelmi és gazdasági problémáinak fogalmát egy eset — egy cég újabb története — kapcsán. A Rothschild-ház egy eset, olyan értelemben, hogy egyedi, különálló, eredeti egyszerre. De tökéletesen tipikus is, azaz bizonyos mértékig általános érvényű. Most főleg a Rothschild „eset” tipikus jellegét kell megragadni. Úgy fogjuk használni — ha lehet ezt mondani —, mint a francia banktőke múltjának és kialakulásának jelét, kifejezését, feltárulkozását.

\*

Meg lehet-e határozni a *mai* Rothschildokat? Íme a lehetséges definíció három eleme: bankcsoportot alkotnak; bizonyos mértékben még a hagyományos magán „bank-arisztokrácia” képviselői; rendelkeznek az ilyen típusú bankok gazdasági és politikai rugalmasságával, alkalmazkodóképességével.

### I. A Rothschild-ház mint „bankcsoport”

„Csoport”: ez a szó, mely olyan régi az üzleti körök nyelvében, a XIX. század második felében közhasználatú volt. A történészek és közgazdászok viszont csak *nemrég* használják. Ebben nagyon lemaradtak az események mögött.

„Bankcsoport”: azaz jogi és pénzügyi formáit tekintve összetett képződmény, mely egy *központi mag* körül levő és a maghoz tartozó *üzleti csoportosulást* foglal magában. A *központi mag* maga a bank, a *Rothschild-testvérek* társas-cégé, melyet *Guy de Rothschild* (1909) vezet, Édouard de Rothschild (†1949) fia, Alphonse (†1905) unokája és James dédunokája, a nagy James de Rothschildé (1792–1868), a párizsi bankház alapítójáé. Guy mellett ott áll — megosztva vele a tőkét és a felelősséget — két unokatestvére: Alain (1910) és öccse, Elie (1917) — szintén James dédunokái, mivel Jamesnek sok gyermeke volt. — Guy-é a tőke fele, két unokatestvére osztozik a másik felén. Ez a tőke 1958 februárjától 1 milliárd 250 millió régi frank. De ez a szám önmagában véve keveset mond. Egyedül csak ezzel nem mérhető fel a bankház egész „hitelképessége”.

Ami a magot körülvevő *üzleti csoportosulást* illeti, az — mint az ilyen típusúak mind — rendkívül bonyolult. A banktőke gazdasági és pénzügyi felépítése mindig igen komplikált volt és ma *egyre inkább az*. Érdekes volna elmondani, hogy *miért*. Ennek a bonyolultságnak három-féle oka van:

*Gazdasági okok*: az a tény, hogy a *finanszírozó bank* (banque d'affaires) — mert a Rothschild-ház az — műveleténél mindig a legteljesebb eklekticizmust alkal-

mazta, egyesítve *kereskedelmet, ipart és bankot* — más szóval keverve a kereskedelmi hiteleket, ipari beruházásokat, pénzügyi részesedéseket, mindenféle típusú szolgáltatásokat, beleértve azt a két típust is, melyre a Rothschildok mindig nagy gondot fordítottak: a *tengeri szállítást* és az *államkölcson-műveleteket*. Egy kereskedelmi bank üzleti skálája igen nagy terjedelmű. Érdekeinek konstellációja, eloszlásuk a *gazdasági és földrajzi* térben tehát eleve sokféle, változó, egymásbafonódó.

*Jogi okok*: azon cégek *jogi formája*, melyeknél a bank-mag érdekelve van, vagy melyeket teljes egészében irányít. Egy részesedési rendszeren — szabályait illetően nagyon régi rendszeren — valamint az úgynevezett „*beruházási*” társaságok sokkal újabb (Franciaországban alig több, mint egy évtizedes) mechanizmusán keresztül a Rothschild-csoportot úgy képzelhetjük el, mint a központi magból származó *társaság-láncolatok* többszörös sorozatát. Egyetlen példa ezekre a felügyeletet és uralmat maguk után vonó gazdasági-jogi érdekközösségekre: 1845-ben a Rothschild-bank létrehozta a *Compagnie du Chemin de fer du Nord*-t (az Északi Vasút Társaságot), (mely még mindig fennáll ezen a néven és 1937-ben bekövetkezett államosítása ellenére — vagy éppen amiatt — most is virágzik); ez 1953-ban életre hívta a ma 11,7 milliárd régi frank tőkével rendelkező *Société d'Investissement du Nord*-t (Északi Beruházási Társaságot), mely szintén jelentős mennyiségű részesedést egyesített aktívájában. 1964 decemberében az S. I. Nord értékpapírállományát (azaz részesedéseinek és értékpapírokba kihelyezett tőkéjének összességét) 116-féle típusú értékpapír alkotta, ebből 15 egymagában 40%-át képviselte a 20 milliárdot kitevő aktívának. E tizenöt értékpapír-csomag mindegyike meghaladta a 300 milliót. Egyéb értékpapírok között a *Royal-Dutch*, az *IBM*, a *Rio-Tinto*, a *Le Nickel*, a *Philips*, a *Chemin de fer du Nord* és a *Chemin de fer de Paris—Orléans* részvényeiről volt szó.

A banksoport bonyolultságának *politikai okai* a „politika” szót a legtágabb értelmében véve: ez a bonyolultság alig elemezhető; tanulmányozása, ha nem is lehetetlen, de mindig csak részleges és hiányos. Egy banksoport felépítésének *külső* mutatók segítségével való rekonstruálása nagyon kényes feladat a kutató számára, mivel nincs *cégen belül*; mivel nem jut hozzá a cég irattárához és okmányaihoz, és mivel az „üzleti titok” nem engedi, hogy feltárják előtte a *belső* dokumentációt. Ennek eredménye, hogy valami nimbusz, valami ködösség veszi körül a banksoportokat. Mintha azok — szükségből és számításból egyaránt — a meghatározatlanságban, a félhomályban *akarnának* maradni. A történész könnyen meg tudja érteni a nimbusz — végeredményben szakmai — szükségességét. De nem állhatja meg, hogy két megállapítást ne tegyen, ami történésznél természetes is:

1. Megállapítja, hogy az üzleti titok általában nagy múltra tekint vissza. Éppen olyan nehéz egy *mostani* banksoportot tanulmányozni, mint egy banksoportot a második császárság idejéből. A magánlevéltár magántulajdon; legtöbb esetben érinthetetlen még akkor is, ha évszázados ügyekről van szó.
2. A történész megállapítja másrészt, hogy ilyen körülmények közt még van valamiféle *senki földje*, valamiféle *fehér folt* a gazdaságtörténeti kutatások területén: a nagy cégek története, amiről Franciaországban tudnak ugyan valamit, de csak nagyon keveset.

Nos — csodálatosképpen — a francia bankok közül a párizsi Rothschild-ház az egyetlen a *Crédit Lyonnais* mellett, amelyik megnyitotta *XIX. századi*

irattárát a történelemkutatás számára.<sup>1</sup> Sajnos, odáig már nem megy, hogy *mostani* iratanyagát is hozzáférhetővé tegye . . .

A *jelenkori* francia bankkapitalizmus így még most is elég ismeretlen. Mindenki beszél róla, anélkül, hogy igazán ismerné; *tehát túlbecsülik erejét vagy gyengeségeit*. Egyesek szemében *mitosszá* válhat, másokéban *títkos hatalommá*. A jelenlegi Rothschild-csoport sem kivétel. Körvonalai ismereteseek. De vezetőin kívül senkinek nem áll módjában pontos anatómiai képet alkotni róla.

## II. A Rothschild-ház, mint a „bank-arisztokrácia” (*Haute-banque*) képviselője

De a Rothschild-ház nem csupán egy bankcsoport a többi közül. Ők a párizsi „haute banque” egyik — ha lehet így mondani — legjobban megőrzött erődtítménye. Mit jelentett ez a kifejezés egykor, azaz egy évszázaddal ezelőtt? Van-e még ma is értelme? 1815-től 1860-ig az „haute-banque” a pénzszakma arisztokráciája volt: egy tucatnyi, szigorúan *családi* alapon nyugvó társaság, melyet s ház feje és annak fiai vezettek, anélkül, hogy a tőke eladható értékpapírokra (vagy részvényekre) oszlott volna; nem volt kapcsolatuk a *nagy-közönséggel*, letéteket csak dúsgazdag rokonoktól, barátoktól, közelállóktól és néhány jelentős ipari társaságtól fogadtak el; ezekhez a *külső pénzforrásokhoz* járultak azután *saját forrásaik*, melyek a tartalékok felhalmozódásával minden évben növekvő, s a ház fejének és fiainak vagyonával összekeveredő tőkéből álltak. A *Mallet*-k által képviselt „protestáns”, a *Rothschildok* által képviselt „izraelita” és a *Périer*-k által képviselt „katolikus” bank-arisztokrácia (igazság szerint ezeknek a felekezeti megjelöléseknek semmi magyarázó értéke nincs) egyeneságú leszármazottja a középkor *kereskedő-bankárainak*. Virágzott a diadalmas XVIII. század folyamán Párizsban; „továbbélt”, mint Sieyès ex-abbé, a forradalom alatt; *sokat nyereszkedett* az első császárság háborúi alatt hadiszállításokon és a kontinentális zárlat alatt csempészéssel; *teljesen kibontakozott* a cenzusos monarchia (1815—1848) idején, mikor a párizsi piac — London után — a nemzetközi fizetések fontos központja lett, s a francia gazdaság 1820-tól gyors léptekkel sodródott be az *ipari forradalom* folyamatába.

Milyen ügyleteket bonyolított le a bankarisztokrácia a múlt század közepe táján? Kettőt jól ismerünk, a harmadikat, melyről a legkevesebbet tudjuk, lebecsülik, noha bizonyára jelentős. Az „haute-banque” egyrészt az *állami pénzügyi műveletekkel* tűnt ki: elhelyezte, eladta az államkölcsönöket, mindezt európai és nemzetközi szinten. A Rothschildok nagy hegemoniájuk idején, 1820-tól 1850-ig a különböző értéktőzsdéken a kor minden államkötvényével foglalkoztak: angol, francia, osztrák, pápai, orosz, porosz, spanyol, amerikai és dél-amerikai államkötvényekkel. . . Még egyeduralmuk e korszakának lejárta után is sokáig megőrizték kivételes helyüket az ilyen jellegű ügyletek terén. Viszonylag megbízható adatok alapján személyesen volt alkalmam *felmérni*, hogy az 1871-i és 1872-i, ún. „terület-felszabadítási” államkölcsönök elhelyezésénél (amelyeket a Bismarck által Franciaországra kényszerített 5 milliárd hadisarc visszafizetésére bocsátottak ki) *egyedül* a párizsi, londoni, frankfurti és bécsi bankházakból álló *Rothschild-cég* mintegy 70 millió frank — természetesen

<sup>1</sup> Bertrand Gille, a Clermond-Ferrand-i bölcsészkar professzora nyert igen széleskörű betekintést a párizsi Rothschild-ház levéltárába. Én a magam részéről a Crédit Lyonnais levéltárában dolgoztam.

aranyfrank -- hasznot tudott húzni a század legnagyobb kölcsönügyéből. De a Rothschildok korántsem voltak egyedül. A nemzetközi bankszindikátus, mely egész Európában biztosította az 1871-es és 1872-es kölcsönök elhelyezését, mintegy 40 angol, német, francia, belga, osztrák és olasz bankból állt. A *Crédit Lyonnais* a maga részéről (és ez az összeg egészen pontos) 24,752 000 aranyfrankot nyert a két kölcsönrel kapcsolatos ügyleteken.

Az „haute-banque” másrészt — 1820-tól — mind Franciaországban, mind a közeli országokban a *beruházásokra*, az ipari fejlődés finanszírozására vetette magát. A Rothschildok közvetlenül érdekelve voltak a *vasútépítésben* s az ezzel kapcsolatos termelési ágakban: a *szénbányászatban*, a *vasiparban*, a *gépgyártásban*. Először is természetesen *Franciaország területén*, az 1845-ben létrejött, és a 25 000 részvényes által pár hét alatt befizetett, akkoriban óriásinak számító 200 millió aranyfrank tőkéjű *Compagnie du Chemin de fer du Nord* által, mely teljes egészében a csoport kezében volt, valamint a *Forges d'Anzin* és a *Société de Construction des Batignolles* által, ahol a csoport csak képviselte magát. *De érdekelve voltak Európában is*, ahol az 1840/1850-es években a cég egyre szaporította a vasúti és vasipari létesítményeket: Belgiumban, az osztrák birodalomban, Olaszországban, Spanyolországban — és Angliában.

Ami az „haute-banque” ügyleteinek harmadik típusát illeti — itt a Rothschildok kétségkívül az első helyet foglalták el —, az mindent magában foglalt, ami a *nemzetközi kereskedelemmel* kapcsolatos: a *nemesfém-kereskedelmet*, melynél a csoport volt minden fejlett ország szállítója; az *importőröknek szóló hitelnyújtást*; bizonyos *bányászati termékek*: a Dalmáciából vagy Spanyolországból származó higany, réz, ólom, 1880-tól az orosz *petróleum* és az újkaledóniai *nikkel* kitermelését és eladását. A csoport például sokáig megtartotta az almadeni spanyol higany eladásának monopóliumát, s kezdettől fogva érdeklődött a Rio-Tinto-i réz iránt; ma is nagy árusítója a nikkelnek. De kereskedik más, világrészek közt cserélődő *nagy termékekkel* is (az Egyesült Államok gyapotjával és dohányával, faggyúval, zsírral, gabonával, fával...). A nemzetközi kereskedelemhez kapcsolódtak a *hajózási biztosító társaságok* és a *tűzbiztosító társaságok*; ezekben a csoport 1825/1835-től mind Londonban, mind Párizsban képviselve volt. Végül volt a csoportnak *saját kereskedelmi flottája* és voltak érdekeltségei a hajófelszerelési cégeknél.

Figyeljük csak meg, hogy ami a világ kereskedelmi forgalmával összefüggő ügyek együttesét illeti: az egész századon át egy *állandó, tartós folyamatról* és egy *emelkedő áramlásról* volt szó, amely megfelelt a világgazdaság fejlődésének. Az *állami jövedelmekkel* és az *ipari beruházásokkal* kapcsolatos ügyletek azonban — csaknem kizárólag ezekre gondolnak, ha a bankarisztokráciát említik — csupán lökésszerűen haladtak. Feltehető tehát, hogy az „haute-banque” ügyeinek harmadik típusa rendszerességével is nagyban hozzájárult a végleges profithoz. De a hozzáférhető iratanyag nem teszi lehetővé a cég globális profitjának felmérését (legalábbis az 1815/1848-as periódusra vonatkozólag nem, melyet kollegám, Bertrand Gille tanulmányozott a párizsi bankház irattára alapján); és még sokkal kevésbé annak felmérését, hogy az *ügyletek három nagy típusa milyen arányban járult hozzá a teljes profithoz*.

Egy kétségkívül izgalmas, de nehéz kérdéssel állunk tehát szemben.

Mi maradt meg *ma* a bank-arsztokrácia e hagyományos ügyleteiből? Vagy ugyanez a kérdés más megfogalmazásban: mennyiben tükröképe a mai Rothschild-csoport saját múltjának?

Ami nem változott, az a *cég jogi formája*, mely a bank-szakma bizonyos koncepcióját, egy bizonyos szakmabeli stílust, egy bizonyos cselekvési módot juttat kifejezésre: a „Rothschild-fivérek” még mindig „ház” és nem „társaság”. A „Rothschild-fivérek” még most is *családi* alapon nyugvó, családi felépítésű csoport. A „Rothschild-fivérek”-et, ma éppen úgy, mint régen, nem jegyzik a börzén, nem rendelkezik sem ügynökségekkel a városi utcákon, sem hatalmas klientúrával. A bankház ma is, mint régen, tartózkodó. Most is a rue Laffitte-en áll, mint a restauráció idején, falain nem csillognak arany betűk, cégtábla nem reklámozza. Elmegyünk irodái előtt, anélkül, hogy tudnánk. Belépve, most is James morcos portréja fogadja a látogatót egy szűk lépcsőfeljáró tetején. Néhány évvel ezelőtt még olyan várótermei voltak, melyek tiszteletreméltó karosszékei és függönyei kétséget kizáróan egy ünnepélyes „régikorszak”-ból származtak. A bank-arisztokrácia tehát megőrizte jó modorát és tartózkodását; arisztokratikus, amennyiben ismeretlen előtte a reklám zaja, a köztetek lármája, az ügynökségekkel rendelkező nagy hitelintézmények klientúrájának nyüzsgése. Kizárólag az általa választott és gondosan előkészített nagy ügyletekre szorítkozik; klientúrája, melynek vagyonát kezeli, szűkkörű, de gazdag. — Mindig sok arcú, de láthatatlan. Azok, akik a bankházat az általa ellenőrzött, vagy érdekeltségéhez tartozó társaságokban képviselik, ritka kivételtől eltekintve ismeretlenek a közönség előtt. Ilyen kivétel *René Mayer* a harmadik és negyedik köztársaság idején, vagy *Georges Pompidou*. De kevesen ismerik *Michel Pasteau*, *René Fillou*, *Henry Pagezy*, a nemrég elhunyt *Pierre Dupont-Ferrier*, vagy *Pierre Getten* nevét. A párizsi bankház ma is, mint régen, szoros kapcsolatot tart fenn a londonival — a többi régi Rothschild-fiók eltűnt: a nápolyi 1860-ban, a frankfurti 1900-ban; a bécsi 1938-ban, az Anschluss idején. Végül a Rothschildok ma is, mint régen, ügvelnek arra, hogy a politikai hatalommal, ha nem is állnak mindig mellette, legalább jó viszonyban legyenek. Mert a hatalom az üzlet, az értesülések, a befolyás forrása. Ez az a felbonthatatlan hármas, mely a mindenkor régi bankházak erejét adta. Téves volna azt állítani, hogy volt egy Rothschild-„politika”. Ha csak azt nem értjük ezalatt, hogy a Rothschildok gyakorlati szükségszerűségéből mindig alkalmazkodtak minden politikai formához, melyet hazánk az első császárság óta fokozatosan átélt. Tehát ott találjuk őket a magas szférákban, minden rendszer idején. Ismételjük: *egyszerűen szükségességéből és a dolgok természetéből kifolyólag*. Mert a tőke- és hitelkezelési szakma a *gazdasági élet adott kapitalista formája mellett* nem függ az ilyen vagy olyan kormányzati vagy parlamenti stílustól. És ne feledjük el, hogy itt a Rothschildok semmiben nem különböznek a többitől. Ebből a szempontból minden nagy bankár hasonló. És nem csak a bankárok. Milyen jelenséget közelít meg itt a történész? Azt, amit „nagy témának” szoktak nevezni, amivel kapcsolatban a szociológusok a nagyburzsoázia hatalmának állandóságáról, gazdasági, társadalmi és politikai befolyásának látszólagos — mert minden csak látszat — politikai *instabilitáson túli stabilitásáról* beszélnek a történelem hosszú távú folyamatán keresztül.

De ha a kutató könnyen meg is találja egy mai bankcsoportban a múltból örökölt vonásokat, korántsem a múlt megismétlődésével áll szemben. A világ változott, mint mondják, és változtak a Rothschildok is. Pontosabban: már nem ugyanaz a helyük, mivel többé nem egyedüli irányítói a nagy ügyeknek; méghozzá már jó ideje nem. Az 1850—1880-as években a *francia bankrendszer* komoly versengések és harcok után, melyeknek jobban ismerjük Epinal

által kitalált képét, mint valódi történetét, új egyensúlyra talált: a bank-arisztokrácia, a „régibank” mellett új bankszervezetek tűntek fel, részvénytársaságok, nem családi felépítésűek és egészen más irányzatúak. Jól ismerjük őket, hiszen elég a szemünket kinyitni, s láthatjuk ügynökségeiket a városok utcáin. Letétekre vadászva, mintegy razziát tartva a parlagon heverő megtakarítások után, a letéti bank elég gyorsan hatalmas pénzüsségeket tudott felszippanítani, s így most rajta volt a sor, hogy hatalommá váljék. A finanszírozó bank, az előbbi unokatestvére ugyanabban az időben, anélkül, hogy ügynökségi hálózattal rendelkezett volna, szakított a magánbank, a családi bank megjelenési formáival, és erős részvénytőkére épülve magához vonzotta a közepes és nagy cégek és egy gazdag, de viszonylag nagyszámú közönség letéteit. Így alig két-három évtized alatt az olyan cégek, mint a Crédit Lyonnais (1863), a Société Générale (1864), a Banque de Paris et des Pays Bas (1872) megnövekedtek, szövetkeztek a bank-arisztokrácia és különösen a Rothschild-h z ellen, megt rt k a régi hegemoniákat, majd  sszegy lt t k j k súlyával háttérbe szorították a régi bankh zakat.

Később, az 1920–1930 közötti szerencsés évtized alatt, majd szemünk előtt, a második világháborút követő  jjj p t si periódus után, mintegy tizen- t  ve új, fiatal és dinamikus bankcsoportok léptek a porondra. Az újabb bankok nagy része az üzleti körök szótárában „csoport-bank” néven szerepel — *ipari csoportok* bankjai ezek, melyeket egyes ipari vállalatok alapítottak saját bank- vagy pénzügyi szolgáltatásaik ellátására, s azért, hogy ők is kihasználják a kedvező konjunktúrát. Ez áll az *Union Européenne*-re, a Schneider-csoport bankj ra, az *Union des Mines*-re, a szénbányászati csoportok bankj ra, a *Banque Commerciale de Paris*-ra, a Marcel Dassault csoport bankj ra. Nem szólva a m g gyakoribb és felt n en aktív outsiderokr l, mint például Jacques de Fouchier *Compagnie Bancaire*-ja, vagy mint a régi *La-H nin* bank, melyet Jacques Franc s keltett  ltre.

Mi lett ilyen körülmények között a bankarisztokr ci ból? Mi lett a Rothschild-házból? Természetesen nem tűnt el. Még mindig léteznek Rothschildok, Scill re-ek, Mallet-k, Neuflyze-ek; de területük összezsugorodott, viszonylagos súlyuk csökkent, monopóliumuk megoszlott. A Rothschild-csoport ma csak *egy a többi között*, nem a *többi felett* álló csoport. Ez a viszonylagos visszafejlődés annál inkább megmagy r zhat , mivel a csoport 1930 és 1940 között komoly változáson ment át. Egyrészt az egymást követő — 1936/37-i és 1945/46-i — * llosmosítások* következtében elveszti a Banque de France egyik kormányzói sz k t, melyet 1853 óta betöltött; elveszti az (igaz, az 1920-as évek vége óta nagyon deficites) *Chemin de Fer du Nord*-t és megsz nik egyes sz nb ny kra és biztosító társaságokra gyakorolt befolyása. A csoport másrészt nagyon sok kárt szenvedett a megszállás alatti időszakban; m g a sz m z tt Guy de Rothschild a *Forces Fran aises libres* tagja volt, a rue Laffitte-i irodákat a *Nemzeti Segély* adminisztrációja foglalta el, és a bankok szakmai listájáról t r lt k a zsidó bankárokat. Ez a s t t idő a cég kezdeti  veire emlékeztet, a XVIII. századi Németországban, ahol az  snek, Meyer-Amschelnek, mint minden hitsorsos nak, viselnie kellett a sárga csillagot . . .

A XX. század  gy a Rothschild-csoport bizonyos elhom lyosul s nak volt tanúja. Felelősek voltak-e bizonyos fokig a párizsi vezet k ezért a jelenségért? Nagyon nehéz és nagyon kényes dolog volna ezt állítani. Mindenesetre érdekes tanúvallomással rendelkezünk Édouard de Rothschilddal, Guy apjával, a h znak a két világháború közötti fejével kapcsolatban. Egy különös, kivételes könyv-

ről van itt szó: Emile Moreaunak, a Banque de France 1926—1930 közötti kormányzójának emlékiratairól, melyek utasítása szerint halála után, 1954-ben jelentek meg. Ez az emlékirat az 1926 június — 1928 június közötti időkre vonatkozik és az 1928 júniusi törvény által kimondott *stabilizáció* (a frank devalvációja) elleni vagy melletti harcok körül forog. Édouard de Rothschild gyakran szerepel benne. Úgy tűnik, Moreau elég világosan látja a dolgokat, mikor 1926. szeptember 28-án ezt jegyzi fel: „Délután Rothschild úrhoz megyek. Elég hosszú általános beszélgetés. Gondolatai homályosak és különös keverékei az értékes szakmai ismereteknek és a rendkívüli értelenségnek”.

Ezt a véleményt össze kellene vetni egy régebbi szöveggel: azzal az interjúval, melyet Alphonse de Rothschild, Édouard apja adott 1897-ben Jules Huret újságírónak a társadalmi kérdésről és a szocializmus franciaországi fejlődéséről. Az interjúból egy bankár alakja bontakozik ki, aki teljesen képtelen felfogni a folyamatban levő politikai változások mélyebb okait, és igen bizonytalan az általános fogalmak használatában. Ezzel kapcsolatban felmerül egy másik észrevétel is: amit a XIX. század Rothschildjairól és Édouardról tudunk, az valóban a pénzügyek összehasonlíthatatlan szakembereinek mutatja őket. De soha nem írtak szakmájukról, foglalkozásukról. Úgy tűnik, soha nem *gondolták át* a gazdasági fejlődést. Átélték, ennyi az egész. Ez az, ami alapvetően megkülönbözteti őket a többi bankártól, akik egyben közgazdászok és szakírók is voltak, s akiknek műveit nem olvashatjuk bizonyos tisztelet nélkül. Gondolok itt Jacques Laffitte-ra, főleg pedig Emile és Isaac Péreire-re, az egykori *Crédit Mobilier* létrehozóira.

De térjünk vissza Édouard Rothschildhoz, 1926/28-ba. Moreau emlékirataiból két dolgot tudunk meg vele kapcsolatban: Édouard bárónak, a Banque de France kormányzójának, a rue Laffitte-i ház fejének továbbra is nagy a hatalma. Meghallgatják, véleményét kérik. Bejáratos a kormányelnökhöz, Raymond Poincaréhez, akit gyakran felkeres és akit a frank revalorizálása érdekében befolyásol — elég könnyen, egyébként. De a ház hatalmának ezentúl nyilvánvaló határai vannak: a frankot Édouard de Rothschildnak a de Wendel cég főnöke által támogatott erőteljes pressziója és Poincaré ellenszenve ellenére devalválják. Ez azt jelenti, hogy egy alapvető pénzügyi döntésnél nem a Rothschild-csoport győzött. Más érdekek, más csoportok (főleg Brincard báró és a Crédit Lyonnais, a pénzügyi stabilizáció hívei) kerekedtek felül. Az epizód igen jelentős. Ez az a pillanat, melyben nagyjából hitelesen megállapíthatjuk a Rothschild-csoport relatív hanyatlását, azaz az egész bank-arisztokráciáét, melynek sorsát a minket foglalkoztató csoport sorsán keresztül követjük.

### *III. Az alkalmazkodási képesség*

Elérkeztem a harmadik és utolsó kérdéshez, melynek segítségével megpróbáltam a Rothschildokat ábrázolni: ez a csoport rugalmassága, gazdasági és politikai alkalmazkodóképessége. Igazság szerint már elmondtam, amit (véleményem szerint) politikai alkalmazkodóképességéről tudnunk kell. Ami tehát még hátra van, az a csoport gazdasági alkalmazkodóképessége 1945 óta; a csoportnak, mint a jelenlegi banktőke aktív, dinamikus elemének mintegy húsz éve végbement, figyelemre méltó újjáéledése.

Ez a megújulás egyrészt a csoport jelenlegi vezetőinek képességén múltott, másrészt azonban a francia gazdaság 1945 óta kialakult helyzetén is.

Elég annyit mondani, hogy növekedési rátája húsz év óta határozottan magasabb, mint 1897—1913 és 1920—1929 között, a jelentős növekedési periódusokban volt. Tisztában vagyok azzal, hogy a mai francia gazdaság új növekedésében az államnak fontos szerepe, döntő gazdasági szerepe van. Beruházásai, kiadásai, „tervei” nélkül nem lett volna s nem lenne ilyen gyors a fellendülés. A nemzetgazdasági mérleg statisztikai adataiból ez kimutatható. De a hosszú ideig tartó kedvező gazdasági légkör a magánkapitalizmusra is új tavaszt hozott. A Rothschild-csoport sorsa ebből a szempontból is tipikus. Ennek ismeretelésére azonban feltétlenül külön cikkre lenne szükség; meglegszem tehát a fejlődés néhány vonásának vázolásával. Két dolog látszik jellemzőnek a *jelenlegi* csoport működésére: 1. A csoport még az 1937 júliusában elhatározott vasútállamosítási változásai közepette talált rá a felújulás lehetőségére. 2. Hosszútávú számításokon alapuló terveket készített, melyekben Afrika kivételes helyet foglal el.

1. A *Compagnie du Chemin de fer du Nord* 1937-ben, a Société Nationale des chemins de fer français (S. N. C. F. — Francia Államvasút Társaság) létrejöttével elvesztette vasúti berendezéseit és szállítmányozó gyakorlatát. De kárpótlást kapott a S. N. C. F. részvények formájában; ez utóbbi igazgatósági tanácsában mindig ott ül a Nord képviselője. Másrészt megtartotta egy évszázados fennállása során szerzett, jelentős pénzügyi aktívákat olyan ipari és bányászati üzletek részesedései formájában, melyek maguk is a Rothschild-csoport tagjai voltak, mint például a *Nickel*-ben vagy a *Rio-Tinto*-ban. A Nord 1937-től tehát vasúti társaságból *pénzügyi* társasággá, „*société de portefeuille*”-é lett. Ez az értékpapírállomány minden évben osztalékot hozott, ami az aktívákat növelte és amit új értékpapírokba fektettek. Az aktívák tehát hólabdaszerűen növekedtek. És tanúi lehetünk egy csodálatos jelenségnek: a *Compagnie du Chemin de fer du Nord*-nak, mely ezentúl az állam gondjaira bízta a hálózat saját költségen történő korszerűsítését, azaz a hálózat deficitjét, nem volt többé deficitje. Végre pénzt tudott keresni, méghozzá különösebb gond nélkül, mert egy Rothschildnak mi sem könnyebb, mint az értékpapírkészlet kezelése. Kezében lévén a vasúti salaktól megszabadított eszköz, a csoport mesteri kézzel tudott bánni vele. Először is átvette két másik, szintén pénzügyi társasággá alakult vasúti társaság, a *Paris—Orléans* és a *PLM* felügyeletét. Majd a francia fellendülés megindulásának kellős közepén, 1953-ban a Nord (azaz természetesen a Rothschild-bank, melynek teljesen ellenőrzése alatt állott), saját számlájára és Franciaország nemhivatalos köreiben elsőnek alkalmazta a *beruházási társaságokra* vonatkozó törvényhozást és létrehozta a már említett *Société d'Investissement du Nord*-t, amely nem egyéb, mint egy jelentős „*société de portefeuille*”; melynek részvénytőkéje biztos érték, éppen azért, mert adva van az aktívák egyedül alkotó értékpapírok szabad mozgása és cserélhetősége. Így tehát az államosítás a Nord-t súlyos tehertől szabadította meg, pénzügyi társasággá alakította át és új távlatokat nyitott meg előtte.

Különleges, egyedi esettel állunk itt szemben? Egyáltalán nem. Minden magáncégnek, amely átélte az államosítást, hasonló volt a sorsa. Aktívabbak és jövedelmezőbbek lettek, mint valaha, csak más ágazatokban és más név alatt. A legjellemzőbb példát erre a *Compagnies charbonnières* (Szénbányászati Társaságok) adhatnák. Némelyikük 1945-től, figyelemre méltó szervezők vezetésével részese volt a párizsi piac egy évtized óta legdinamikusabb bankcsoportja, az *Union des Mines — La Hévin* csoport megalakulásának, mely nemrég egyezséget kötött a *Compagnie financière de Suez*-zel (az államosítás egy másik



hajótöröttjével, melynek szintén nagyszerűen megy), és a *Banque de l'Union Parisienne*-nel. Íme egy nagy téma: bizonyos kapitalista szektorok alkalmazkodása az államosításhoz, megmenekülésük és továbbélésük, újjászületésük. Ez a mai francia kapitalizmus egyik leglényegesebb vonása. Teljesen vegyessé vált tehát, egymás mellett magában foglalva az állami és magánstruktúrákat.

2. Ami a csoport afrikai terveit illeti, azok már a megvalósítás előrehaladott stádiumában vannak. Guy de Rothschild 1957. március 29-én, a *Société d'investissement du Nord* részvényesei előtt magasztalta a petróleumban, rézércben, urániumban, foszfátokban, vasércben, bauxitban stb. gazdag Afrikában nyíló lehetőségeket és bejelentette csoportja elhatározását, hogy aktívan érdeklődni fog e kincsek kiaknázása iránt. Nem meglepő tehát a Rothschild-vállalatok sokfélesége Afrikában. Nevük (az alábbi lista távolról sem kimerítő): *Cofirep* (Compagnie Française de recherches pétrolières — Francia petróleumkutatási társaság, alakult 1955 januárjában, mellyel Rothschild és Worms támogatja a *Comptoir National d'Escompte de Paris*-t; *Société française d'investissements pétroliers* (Francia petróleumberuházási társaság), alakult 1957 októberében Rothschild, Lazard, a *Crédit Lyonnais* és a *Caisse des Dépôts et Consignations* részvételével; a *Cofimer*, alakult 1957 végén együttműködve a *Paris-bas*-val, a *Crédit Lyonnais*-vel, a *Société Générale*-lal, a *Banque de l'Indochine*-nel . . . A bányászati beruházásokra specializált Cofimer képviselve van Mauritániában (vas), Guineában és Kamerunban (alumínium), Gabonban (urán), Szenegálban (foszfátok). Miután néha mosolyogni is jó, kiemelem a Cofimer haszonrészesei közül a *Société polynésienne de villages de vacances*-t (Polinéziai nyaralófalu társaság, Tahiti). A Rothschild-bank és a Cofimer kezdeményezték a *Miferma*-t (Mineral de fer de Mauritanie — Mauritániai vasérc), melynek termékét ma a francia partokon rakodják ki. Megemlítem végül a SAGA-t (*Société Anonyme de Gérance et d'Armement* — Hajófelszerelési és igazgatási részvénytársaság), mely a Rothschildok tulajdonában levő tengerhajózási és nemzetközi kereskedelmi ügyeket fogja össze. A SAGA a nyugat-afrikai partok mentén mindenütt képviselve van valamilyen néven: *Société Navale de l'Ouest* (Nyugati hajózási társaság), *Société de la Sanaga* (Sanaga társaság), *Compagnie des Bateaux à vapeur du Nord* (Északi gőzhajózási társaság), *Compagnie chérifienne d'armements* (Chérifi hajófelszerelési társaság), *Société Ouest-africaine d'entreprises maritimes* (Nyugat-afrikai hajózási vállalatok társasága), *Compagnie Transafricaine* (Transafrikai társaság) stb. . . . A Société de Sanaga — hogy a felsorolást egy példával fejezzem be — biztosítja a provencai alumínium szállítását Marseilleből Dualába, és visszaviszi a kameruni hidroelektrikus berendezésekben öntött alumíniumrudakat és lemezeket Franciaországba; áthajózza a Földközi-tengeren a Berre-i tó butángázát és elosztja Észak-Afrika partjain. 1961 januárjában a Cofimer elnöke joggal hangsúlyozta tehát „Nyugat lehetőségeit Afrikában”.

De ebben a Rothschild-csoport megingt csak nem különbözik más bankcsoportoktól. Két általános érvényű, azaz a francia tőke egészére érvényes megjegyzést kell tennünk.

Az első Fekete-Afrikának a francia és európai üzleti csoportok részéről történt valóságos „felfedezésére” vonatkozik a második világháború óta; az európai bank- és ipari csoportok által eddig az időszakig viszonylag elhanyagolt afrikai gazdaság a Szaharán túl és a Szaharában (néhány erősen körülhatárolt afrikai vidéktől eltekintve) egyre inkább Nyugat-Európa gazdasági és uralmi hálózatába kerül. — A második megjegyzés a mai francia kapitalizmus „vegyes”

jellegével kapcsolatos. Megfigyelhető, hogy számos új afrikai létesítményben — petróleum- és bányalétesítményekben — a Rothschild-csoport és más magánbank-csoport szorosan együttműködik az állami bank-szektorral. A könyvekben a francia bankstruktúra függőlegesen két szektorra oszlik, a *valóságban* a két szektor közösen bonyolítja le az ügyleteket. De nemcsak Afrikában. Franciaországban is, és elsősorban Franciaországban.

\*

Távrolról sem adtam a Rothschild-csoportról minden részletre kiterjedő képet. Nem ez volt a célom; ez egyébként nem is lett volna reális. Elég annyit tudni, hogy a csoport még kiemelkedő szerepet játszik a „szabad vállalkozás” egyetemes versenyében, és hogy sorsának vizsgálata sok új, fontos adatot hoz a francia gazdaságra és a francia bankrendszer múltbeli fejlődésére és mai módosulásaira vonatkozóan.

De van még egy utolsó megjegyzésem. 1945-ben a Rothschild-csoport úgy döntött, hogy a törvényes kötelezettségek keretén belül a fennálló, mintegy 300 francia bank között a finanszírozó bankok (*banque d'affaires*) kategóriájában legyen nyilvántartva. Ezek a bankok a hagyományokhoz híven ma is a „nagy üzletekhez” kapcsolódnak, ahogy maguk a bankárok mondják; azaz az *ipari beruházásokhoz és részesedésekhez, az állami pénzügyekkel való műveletekhez* (igaz, ezek már sokkal kevésbé gyümölcsözőek a bankok számára, mint száz évvel ezelőtt, vagy régebben), a *tőzsdei kereskedelemhez* és egyszerűen a *kereskedelemhez*.

Nos, mindenki tudja, hogy a francia finanszírozó bankokat gazdasági és politikai jellegű támadások érték és érik. Két baloldali párt nemrég a nemzetgyűlés elé terjesztett egy törvényjavaslatot a finanszírozó bankok államosításáról. Emlékszünk rá, hogy a felszabaduláskor a finanszírozó bankok — úgy tűnik, éppen csak hogy — megmenekültek az államosítástól. A bankok terén az államosítás akkor az országos ügynökségi hálózattal rendelkező nagy letéti bankokra korlátozódott (*Crédit Lyonnais, Société Générale, Banque Nationale pour le Commerce et Industrie, Comptoir National d'Escompte de Paris*). Ma megint napirendre került a finanszírozó bankok államosításának kérdése. Persze senki sem hiszi, hogy már most fenyegeti a bankokat ez a veszély. De végül is felmerülhet a kérdés, hogy a Rothschild-csoport és vele együtt más magán-csoport nem lép-e be egy napon az állami bankszektor nagy birodalmába.

Hanem ha feltesszük, hogy a *finanszírozó bankokat államosítják*, olyan eredményre kell számítanunk, melyet — véleményem szerint — eddig még nem fejtett ki senki elég világosan. Az állam, megváltva a bankok tőkéjét, egész *aktívájuk* birtokába jut, azaz többek között a *részvények* birtokába is, melyekkel a bank számos ipari társaságnál, többek között nagyon nagy cégek-nél rendelkezik. Az állam ezzel rögtön a magáncégek részvényesévé válnék, bizonyos esetekben, mint a részvénytöbbség tulajdonosa, ellenőrzése alatt is tartaná őket. A kormány és a gazdasági körök, az állam és a magánipari csoportok között egyre szorosabbá válik tehát a kapcsolat. Mi lenne egy ilyen fejlődés eredménye? Nehéz volna megmondani. Miután ez az eredmény kétféle lehet: vagy az történnék, hogy az állam az így megszerzett részesedések segítségével kiterjesztené ellenőrzését a magániparra, vagy pedig — és egyáltalán nem oktalanság ennek lehetőségére gondolni — fordított folyamat menne végbe,

melynek csírái a dolgok jelenlegi állása mellett egyébként láthatóak is: a magánipari körök úgyszólván körülzárnák az államot, közvetlenül összetartoznának vele, saját érdekeik szerint befolyásolnák elhatározásait. Ahelyett, hogy egy bizonyos szocializálás felé haladnánk (az első alternatíva értelmében), egyre inkább megközelítenénk azt, amit Albin Chalandon, a Banque Commerciale de Paris elnöke igen szerencsésen „*összehangolt gazdaság*”-nak nevezett; olyan gazdaság ez, melyen belül megvalósulna a feladatok, a kockázat és a profit megoszlása az állami és magánszektor között anélkül, hogy az ipari kapitalizmus alapvető szerkezete megváltoznék.

Ez azt jelenti, hogy a franciaországi nagy kapitalizmus sorsa nincs előre meghatározva. Követheti akár az egyik, akár a másik utat. Sejthető, hogy a végeredményt itt a politikai és társadalmi összefüggések fogják eldönteni. A történelem soha nem végzetszerű.